

Serfőző Szabolcs

„NEMZETI ÜNNEP A RÁKOS MEZEJÉN” –
A PESTI POLGÁRI ŐRSEREG 1844. AUGUSZTUS 15-I
ZÁSZLÓSZENTELÉSI CEREMÓNIÁJÁNAK
EMLÉKLAPJA

*Vedd e zászlót lelkes grófnő,
Míg a harcz lármája nem jó,
S a pusztáknak vándor fiát
Zászlód alá vezérelj át
Szép hölgy, szép hölgy, szép hölgy!*

(K. B. R.: Gróf Károlyi György lelkes grófnéhez)¹

A reformkori Magyarország városi társadalma különös vonzalmat táplált a hazafiasság, a nemzeti tudat és a haladás eszméit látványos külsőségekkel megjelenítő ceremóniák iránt, amelyek egyúttal a polgárság önreprezentációjának is fontos színtereként szolgáltak. Ezen ünnepségek közül talán legismertebb a Lánchíd 1842. augusztus 24-i alapköltétele, amelynek nemzeti jelképekben bővelkedő szcénáját 1864-ben Barabás Miklós monumentális festményén is megörökítette.² Ilyen esemény volt a pesti Honi Iparvédegylet 1845. január 15-én a Horváth-kerti Budai Színkör nemzeti színű zászlókkal fellobogózott színházterében megrendezett bálja is, amelyen a védegylet tagsága hazai alapanyagokból készült ruhákba, javarészt díszmagyarba öltözve vett részt. Egy évvel később Medve Imre kissé naiv stílusú rajza nyomán a *Pesti Divatlap* 1846/1. számának műmellékleteként egy emléklap is megjelent a „védegyleti tánczvigalomról”.³ Az 1840 körüli évek hasonlóan látványos eseményei voltak a városi polgári őrhadak, azaz polgárőrségek zászlóavatási ceremóniái,⁴ amelyek közül néhányról a kor pesti, pozsonyi és bécsi könyvnyomdász vállalkozói szintén litografált emléklapokat adtak ki.

Ezek egyike volt a pesti polgári őrsereg zászlószentelési ceremóniája, amelyre 1844. augusztus 15-én került sor a Rákos-mezőn. Az ünnepségről két hónappal később Walzel Ágost Frigyes pesti, Dorottya utcai könyvnyomó intézete adott ki egy nagyméretű

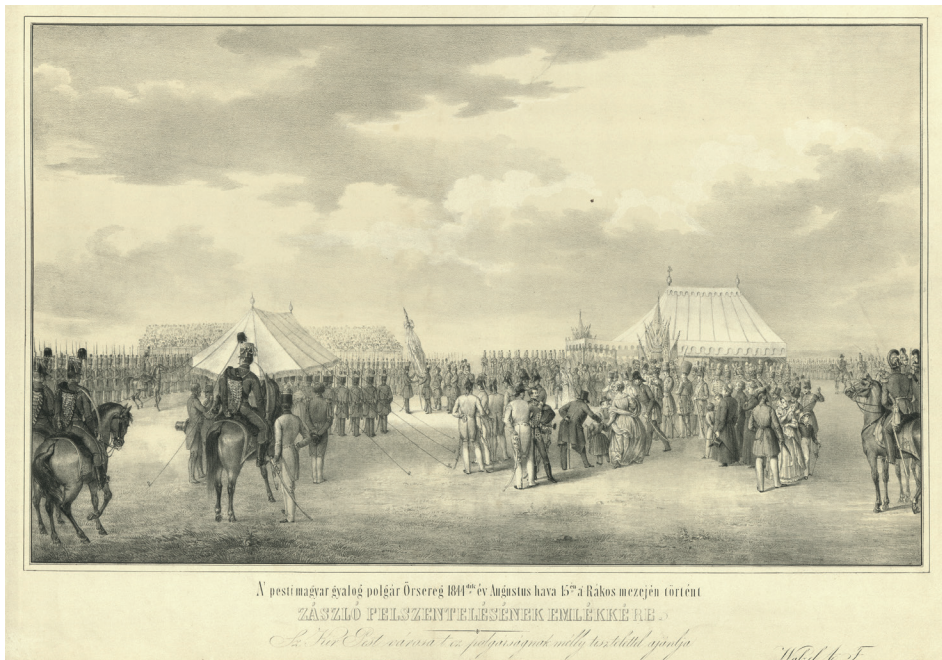
1 Emlény a pesti magyar polgári őrhad zászlószentelési ünnepélyére, mely Rákos mezején az 1844. év aug. hó 15. nemzeti alakban ment véghez. Pest 1844. 11. A kézirat lezárása után jelent meg egy másik, ugyanerről az ünnepségről szóló tanulmány: *Holló Szilvia*: 175 éve – a pesti polgári őrhad zászlószentelése és eskütétele. Budapest: a városlakók folyóirata 42. (2019) 8. sz. 26–27.

2 Széchenyi világai. Szerk. Tóth Csaba. Bp. 2010. Nr. 80.

3 MNM TKCS, ltsz.: 71.61.

4 A magyarországi szabad királyi városok polgári őrseregeinek történetéről lásd *Molnár András*: Hadügyi reformkísérletek 1848 előtt. Az önálló nemzeti haderő megeremtésének előzményei. Századok 133. (1999) 1210.; *Úő*: Polgárőrségek Magyarországon a napóleoni háborúk idején. Hadtörténelmi Közlemények 105. (1992) 3. sz. 94–119.

1. kép

A pesti polgári őrsereg zászlószentelési ünnepsége a Rákos-mezőn 1844. augusztus 15-én. Litográfia, 1844, Walzel Ágost Frigyes, Magyar Nemzeti Múzeum, Történelmi Képcsarnok, ltsz.: T.6753.

(42,5 × 62,5 cm) emléklapot, amelyen a következő dedikációs felirat olvasható: „A pesti magyar gyalog polgár őrsereg 1844dik évi Augustus hava 15én a Rákos mezején történt / zászló felszentelésének emlékére Sz. Kir. Pest városa t. cz. polgárságnak mélyly tisztelettel ajánlja / Walzel A.F.” (1. kép)

Az ismeretlen mestertől származó rajz nyomán készült krétalitográfia – amelynek egyetlen általunk ismert példánya a Történelmi Képcsarnokban maradt fenn⁵ – a magyarországi kőrajzolás korai történetének különleges darabja, egyike a legkorábbi könyomató kortárs eseményábrázolásoknak.⁶ Az emléklap megjelenéséről a *Der Spiegel* című pesti újság nagy lelkesedéssel számolt be, hangsúlyozva a litográfia kommemoratív funkcióját: „Welchemtreuen Bürgeristnicht das Herz mit stolzer Freudigkeiter füllt, wenn er an diesen feierlichen, bedeutungsvollen Moment zurückdenkt [...] Welchem Mitglied dieser respektablen Körperschaftwird es nicht zum wahren Vergnügen gereichen, einen solchen

5 Lásd MNM TKCS, ltsz.: T.6753 (1901. évi gyarapodás). A Pesti Hírlap 1929. február 10-i száma a litográfia egy színezett példányát említi, ennek lelőhelye azonban nem ismert. A litográfia korábban csak egy helyen került publikálásra: *Dávid Margit: A divat története*. Bp. 1923. 173.

6 A műfaj első, 1840 körüli emlékeiről lásd *Gerszi Teréz: A magyar kőrajzolás története a XIX. században*. Bp. 1960. 56.

herzerhebenden Akt sich für immer in einer bildlichen Anschauung zu bewahren, um auch einstens einen Kindern, Enkeln und Urenkeln diese herrliche Szene vor Augen halten zu können.”⁷

A pesti polgári őrsereg (Bürger-Miliz) egy önkéntesen szerveződő fegyveres polgári alakulat volt, amely elsősorban reprezentációs célokat szolgált: díszszemlével és katonai parádéval emelte a nagyobb városi ünnepek fényét. Háborús időkben ugyanakkor, amikor a helyőrséget a harctérre vezényelték, a polgárőrség látta el a városfalak fegyveres őrszolgálatát és részt vett a közrend biztosításában is. A pesti polgárőrség megszervezésére elsőként 1751-ben Mária Terézia pest-budai látogatása alkalmából került sor. A városi tanács ekkor elrendelte, hogy a három lovas- és gyalogosszázadba beosztott önkéntes polgárok katonai alakzatban, egyenruhába öltözve, zászlóval, dob- és trombitaszóval vonuljanak ki a pesti rakpartra a Pozsonyból hajón érkező királynő fogadására.⁸ 1780-ban a Budai Egyetem felavatásának napján, majd 1790-ben a korona Budára hozatala, 1792-ben I. Ferenc koronázása, 1800-ban pedig József nádor és Alexandra Pavlovna budai fogadása alkalmából ismét parádézott a mintegy ezer fős pesti polgárőrség.

A napóleoni háborúk idején az 1808. évi II. törvénycikkben az országgyűlés kötelezte a szabad királyi és bányavárosokat „a belső biztonság védelme végett kellőleg fölszerelt s fegyverrel ellátott polgárőrség” megszervezésére. A polgárőrsek számára 1809-ben *Reglement für die Bürger-Miliz im Königreich Ungarn* címmel kiadott szolgálati szabályzat a polgár őrsereg alapvető feladataként a város védelmének biztosítását, a belső rend fenntartását írta elő, másodlagos feladataként pedig a „tisztelkedési szolgálat” ellátását az Úr-napi körmenet, a király és a királyné név- és születésnapja, valamint az őrsereg zászlójának felszentelése alkalmával.⁹ A napóleoni háborúk után a pesti polgári őrsereg feloszlott.

Az előzményektől eltérően 1844-ben nem ünnepi alkalomból vagy hadiállapot miatt, hanem hazafias indítatásból, Rottenbiller Lipót alpolgármester kezdeményezésére került sor a pesti polgári őrsereg, azaz a pesti magyar polgári gyalog-őrhad újjászervezésére, hogy az gyarapítsa a város „díszét és méltóságát”.¹⁰ A pesti „polgárkatonaság” alakuló közgyűlését 1844. március 4-én tartották a Redoute dísztermében, Szepessy Ferenc polgármester elnökletével.¹¹ Az őrseregnek 184 pesti polgár – főként városi tisztviselő, kereskedő és céhes mesterember – lett tagja, akikből két gyalogszázad szerveződött. A két infanterista egység az 1841-ben létrejött pesti polgári huszárcsapattal és a pesti polgári dragonos alakulattal (escadron) kiegészülve alkotta a pesti polgári őrsereget.

7 Der Spiegel, 1844. október 19. 671.

8 Molnár A.: Polgárőrsek Magyarországon i. m. 101.

9 Uo. 107.

10 Weil Fülöp: A megújított Pesti Magyar Polgári Gyalog-őrhad 1844. évi nyarutó 15. Rákos mezén ünnepelt zászló-szentelésének emlékkönyve. Fordította F. M. / Die Fahnenweihe des erneuerten löbl. ungarischen Infanterie-Bürger-Korps in Pesth. Ein Gedenkbuch der Feier, welche am 15. Aug. 1844. auf dem Rákosfelde in Pest stattgefunden, nebst einer Geschichte der Pest-Ofner und Wiener Bürger-Milizen. Pest 1845. 25.

11 Walzel Ágost Frigyes 1845-ben egy Lieder Frigyes által litografált portrét is kiadott Szepessy Ferencről, felirata szerint a „polgári gyalog-őrhad tisztelete jeléül”. Lásd MNM TKCS, ltsz.: 5586.

2. kép

Kiss Bálint: A pesti polgári őrsereg gyalogos katonáinak egyenruhája. Színezett rézmetszet. Megjelent: Regélő – Pesti Divatlap, 1844. április 28. 16. sz. divatkép

A polgári őrsereg szervezeti megújításával egy időben sor került a testület egyenruhájának „nemzeti szellemű” megújítására is. A pesti polgári gyalogság egyenruhája korábban kissé németes jellegű volt, sötétkék színű, vállrojtos frakk-kabátból és vörös paszományos kalpagból állt, összhangban Pest város vörös-sárga-kék színű zászlajával.¹² Az őrsereg március 10-i ülése arról határozott, hogy az egyenruhát a nemzeti trikolorát idéző uniformisra: sötétzöld színű, zsinóros atillára, meggyszínű pantallóra és nemzeti színű forgóval díszített, tollcsokros fekete csákóra cserélik. (2. kép) Húsvét hétfőjén már a Petőfit is támogató Tóth Gáspár pesti szabómester műhelyében készült új egyenruhában parádézott a pesti polgárkatonaság: „A feltámadási ünnepélyek’ alkalmával... magyar polgáraink új diszköntősei vonák magokra figyelmünket, még pedig mind a gyalogoké, mind a lovasságé. Amazoké fekete csákó, sötét zöld magyarka [t.i. zeke], arany zsinórral, megy szín pantallón, arany sujtással. Ezeké buzavirág szín dolmány mente és nadrág, bőven aranyozva, fekete csákó, kócsag forgóval.”¹³

12 Molnár A.: A polgárőrségek Magyarországon i. m. 103.; Regélő – Pesti Divatlap, 1844. január 18. 91. A pesti polgárőr alakulatok egyenruháinak ábrázolását lásd még Strohmayr Antalnak a pesti polgári őrsereg 1842. augusztus 24-i, a Lánchíd alapkövetétele alkalmából tartott díszszemléjét ábrázoló litográfiájának keretképein (MNM TKCS, ltsz.: T/2513.), valamint Kimnach László rajzán, lásd Salamon Ferenc: Budapest története. In: Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen. I–XXI. Bp. 1887–1901. IX. 57. A főleg német polgárokból álló dragonyosok egyenruhája 1844-ben nem változott, továbbra is a császári-királyi dragonyosokéhoz hasonló „német” egyenruhát: „taréjos” dragonyos sisakot és vállrojtos (epaulettes) egyenruhát viseltek.

13 Az egyenruha leírását lásd Regélő – Pesti Divatlap, 1844. április 11. 459. A gyalogosok egyenruhájának Kiss Bálint által rajzolt képét lásd uo. május 2. 17. sz. divatkép.

Az újabb, április 28-i közgyűlésen megválasztották az őrsereg tisztikarát, amelynek élén Nádosy István (1794–1866) főkapitány, a Váci utcai Fehér Oroszlánhoz címzett posztókereskedés tulajdonosa állt.¹⁴ Az őrhad zászlószentelési ünnepségét 1844. augusztus 15-re, Nagyboldogasszony ünnepnapjára tűzték ki, összefüggésben azzal a kora újkori hagyománnyal, amely szerint a magyar katonák Szűz Mária oltalma alatt harcolnak, így a magyarországi hadizászlók egyik oldalán rendszerint Szűz Máriát, mint a Magyarok Nagyasszonyát ábrázolták.¹⁵

A pesti polgári őrsereg 1844-es zászlójának előlapján ugyancsak megjelenik Szűz Mária alakja. A Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteményében¹⁶ máig fennmaradt lobogót az őrhad tisztikara saját költségén, s a nemzeti gondolat jegyében hazai mesterekkel, hazai alapanyagok felhasználásával készítette, a zászlókép megfestésére pedig a reformkor első számú mesterét, Barabás Miklóst kérték fel.¹⁷ A nemzeti színű farkasfog mintával szegélyezett lobogó Barabás által szignált zászlóképe, amelyet nemzeti színű szalaggal átfont tölgykoszorú övez, Szent István országfelajánlásának jelenetét ábrázolja, amint a szent király térdre ereszkedve ajánlja Mária oltalmába a koronát, mennyei oltalmát kérve országára. (3. kép) A zászló hátlapján a babér- és olajággal övezett koronás magyar kiscímer látható, boglárpajzsban Pest város címerével, „annak jelképéül, hogy Magyarhon fővárosa a hon szívében fekszik.”¹⁸ A címer fölött a SZ. KIR. PEST VÁROS MAGYAR POLGÁRI GYALOG ŐRHADA felirat, alatta az 1844 évszám olvasható. (4. kép)

14 Ugyanő 1845-ben a Nemzeti Képcsarnok Alapító Egyesület vezetőségének is tagja lett. Lásd *Fejős Imre: A Nemzeti Képcsarnok Alapító Egyesület története. Művészettörténeti Értesítő* 6. (1957) 1. sz. 38. Nádosy fontos szerepet játszott abban, hogy a Pesti Magyar Gyalog Polgári Őrhad 1845-ben közadakozásból 500 forintért megvásárolta Barabás Miklóstól a Vásárra menő oláh család című festményét, amely a Műegyület az évi kiállításán került bemutatásra, s a Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. Lásd *Nemzeti Újság*, 1846. február 15. 108.

15 *Bíró Aurél – Seremetyeff-Papp János: Szűz Mária-ábrázolású katonai zászlók, 1508–1945.* Bp.–Pápa 2015. A zászlószentelés időpontja más esetekben a zászlóanya személyéhez kötődött. Így például az 1838-ban újjászervezett kassai polgárőrség zászlószentelési ünnepségére ez év május 30-án, V. Ferdinánd király névnapján került sor; zászlóanyának az uralkodó feleségét, Mária Anna királynét kérte fel a város. Lásd *Hazai s Külföldi Tudósítások*, 1838. június 20. 377. A temesvári polgári őrhad zászlószentelésére 1844. október 27-én került sor, itt Karolina Augusztá, I. Ferenc császár özvegye volt a zászlóanya, az időpont kiválasztásának indítéka azonban nem ismert. Lásd *Életképek*, 1844. november 6. 620.

16 Miután 1848 júliusában a pesti polgári őrsereg beolvadt a nemzetőrségbe, Nádosy István az őrhad zászlóját a Nemzeti Múzeumnak adományozta, majd innen 1935-ben – a két intézmény hadtörténeti gyűjtőkörének elhatárolásáról szóló megállapodás értelmében – a Magyar Királyi Hadimúzeumba került. Vö. *Nemzetőr*, 1848. július 30. 77.; *Magyar Nemzeti Múzeum. Kalauz a Régiségtárban.* Bp. 1912. 82., Nr. 36.

17 *Kerekes Zoltán: Az Országos Hadtörténeti Múzeum zászlógyűjteménye. Az Országos Hadtörténeti Múzeum Értesítője* 1. (1971) 101.; Cs. *Kottra Györgyi: Magyar zászlók a honfoglalástól napjainkig.* Bp. 2011. 78.; *Bíró A. – Seremetyeff-Papp J.: Szűz Mária-ábrázolású i.m. 70–73.* Barabás műveinek maga által összeállított jegyzékében 911. sorszámmal szerepel a „magyar polgári gyalogság” zászlóképe. A jegyzék szerint 150 forint volt a festő munkadíja. Lásd *Márkosfalvi Barabás Miklós önéletrajza. Bev. és jegyz. Bíró Béla.* Kolozsvár 1944. 253.

18 *Weil F.: A megújított i. m.* 32.

3. kép

Barabás Miklós: Szent István országfelajánlása. Zászlókép a pesti polgári őrsereg lobogóján, 1844. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Zászlógyűjtemény, ltsz.: 0144/ZI.

A tisztikar Batthyány Lajosné Zichy Antóniát (1816–1888) és húgát, Károlyi Györgyné Zichy Karolinát (1818–1903) kérte fel zászlóanyának, akik örömmel elfogadták a felkérést.¹⁹

Az augusztus 15-i zászlószentelési ünnepségről részletesen beszámolt a korabeli sajtó,²⁰ majd a következő évben egy magyar és német nyelvű, a zászló rézmetszetű képével illusztrált emlékkönyv is megjelent az ünnepségről.²¹ Mindezek alapján jól azonosíthatók a litográfián ábrázolt ceremónia mozzanatai és résztvevői.

19 Négy évvel később ugyanők voltak a zászlóanyák az 1848-as honvédség két első zászlóaljának közös zászlószentelési ünnepségén, amelyre 1848. június 24-én került sor a pesti Újpiac téren. A zászlóanyai tisztség történetéről lásd *Reider Mónika: Zászlóanyák a magyar hadi események forgatagában: a zászlóanyai szerepkör a műtárgyak tükrében.* Orpheus Noster, 10. (2018) 1. sz. 73–84.

20 Nemzeti ünnep a Rákos mezején. Honderű, 1844. augusztus 17. 114–115.; Nemzeti Ujság, 1844. augusztus 16. 117.; Pesti Hírlap, 1844. augusztus 18. 568.; Regélő – Pesti Divatlap, 1844. augusztus 25. 242–243.; Életképek, 1848. augusztus 21. 256–257.; Nemzeti Társalkodó, 1844. szeptember 13. 294–295.

21 *Weil F.*: A megújított i. m. Trattner-Károlyi István 1844-ben az ünnepségről szóló verseket tartalmazó antológiát is kiadott, valamint az őrsereg gyakorlatai során használt magyar és német vezényszavak jegyzékét is megjelentette: Emlény i. m.; Nemes szabad királyi Pest városa magyar gyalog polgár őrhada fegyvergyakorlatainál divatozó vezér szavak. Pest 1844.

4. kép

A pesti polgári őrsereg zászlójának hátlapja a Magyar Királyság és Pest város címerével. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Zászlógyűjtemény, ltsz.: 0144/Zl. (Szikits Péter felvétele)

A Regélő beszámolója szerint „a magyarosodás, a nemzetiség terjedését” hirdető zászló-szentelési ünnepség, amely „nemcsak a szemnek szolgált gyönyörlátványul, de a lelkes, a magyar szívet is emelé”, mintegy 40.000 ember részvételével zajlott.

A polgári őrhad tagjai reggel 7 órakor a pesti evangélikus templom előtt gyülekeztek, majd a budai polgári őrhad, a pesti polgári lövészegylet, valamint a pesti és budai polgári huszárcsapatok és dragonyosok kíséretében a Király utcán át a Rákos-mező peremére, a mai Hermina út környékére vonultak,²² ahol négyszög alakzatban (en carré) sorakoztak föl. Amint az a litográfián is látható, a tér két oldalán egy-egy tribünt emeltek a közönség számára, középen pedig egy haditróféakkal feldíszített, kápolnaként szolgáló sátor állt, benne provizórikus oltárral. Ennek közelében négy kisebb sátrat is felállítottak a díszvendégek számára. A „hadikápolnával” szemközt a budai polgári őrhad, a sátor mögött pedig a pesti lövészegylet sorakozott fel, utóbbi Steindl Ferenc pesti asztalos- és „főlövészmeister” vezetésével. Sorfaluk a litográfia bal és jobb szélén látható. A pesti őrsereg két gyalogszázada a kápolna-sátor jobb oldalával

22 A Nemzeti Ujság beszámolója szerint „A jeles ünnepély [...] aug. 15-én a Városliget mellett, jobbra az épülő Hermina kápolnához, dombokkal koszorúzott völgyben ment véghez, szomszédjában a híres Rákos mezejének.” A Rákos mezejének pontos elhelyezkedésére vonatkozó adatokat lásd Szende László: A Rákos mezei országgyűlések története. H. é. n. [Bp. 2010.] 13–14., illetve Oross András: A Rákos-patak vízgyűjtő területének történeti földrajzi vázlata. Fons 10. (2003) 2. sz. 191–232.

párhuzamosan sorakozott fel, vállukon szuronyos puskával. Amint az a litográfián is látható, velük egy sorban állt fel a pesti polgári huszárcsapat is, élükön parancsnokkal, az építészként ismert Zitterbarth Mátyással. Szemközt, a sátor bal oldalával párhuzamosana budai huszárok és a pesti dragonyosok álltak sorfalat. Néhányuk a kép előterében, a bal és jobb sarokban látható lóháton.

Középen osztrák császári-királyi törzstisztek háttal álló csoportja látható, akik tollcsokorral díszített csúcsos őrnagyi kalapot, ún. Zweispitzet vagy Stulphutot viselnek.²³ Ők Pest-Buda korabeli főtisztjei lehetnek, így például Johann Baumann von Waldenstein cs. kir. vezérőrnagy, budai dandárnok.²⁴ A polgárőrség tisztikara által díszvendégként meghívott főtisztok, így a budai főhadparancsnok, Ignaz Ludwig von Lederer lovassági generális és Johann von Pacassy cs. kir. vezérőrnagy, Pest város parancsnoka a vendégek számára felállított sátorban foglaltak helyet.

A kápolna-sátor mellett az őrsereg 30 fős fúvószenekara látható, akik fehér csákót, zöld atillát és vörös nadrágot viseltek. A zenekart a bécsi származású zeneszerző és karnagy, Franz Morelly vezényelte az ünnepségen.²⁵ A trombitát tartó zenész mellett háttal álló, tamburbotot tartó, magas, fekete szőrmekucsmát viselő tamburmajor tehát minden bizonnyal Morellyvel azonosítható.

Az ünnepség kezdetén Majthényi Antal esztergomi kanonok, Kopácsy József hercegprímás segédpüspöke misét celebrált a kápolna-sátorban. A résztvevők magyar nyelvű – utóbb nyomtatásban is megjelent – énekekkel kísérték a szertartást,²⁶ a Nemzeti Színház zenekara pedig Beethoven C-dúr miséjét játszotta. Úrfelmutatáskor a zenekar Kölcsey *Himnuszát* játszotta Erkel Ferenc az év tavaszán komponált, s elsőként a Nemzeti Színházban 1844. július 2-án bemutatott zenéjére, amely az újdonság erejével hatott a zászlószentelési ünnepség közönségére. Amint a *Regélő* – *Pesti Divatlap* beszámolója megjegyzi: „urfelmutatáskor Kölcsey himnusának Erkel által szerzett zenéje meglepőleg hatott reánk.”²⁷

A kolozsvári *Nemzeti Társalkodó* című lapban a székely származású, unitárius vallású Gedő János számolt be a pesti ünnepségről, felekezeti okokkal magyarázva a *Himnusz* beiktatását a liturgiába, s hangsúlyozva, hogy annak szövegét nem énekelhették a résztvevők: „És megkezdődött a’ munka misével, de ezt megelőzte az »Ím arcunkra borulunk«²⁸ mellyet közönsön minden ahoz értő ember, ki magyarul, ki németül, s svábul énekelt. Azt minden esetre szerettem volna tudni, hogy hitsorsosaim, s meg az evangelicus polgárok ez alatt mit énekeltek; mert nekik is jól esett volna, hogy szívök érzetét első

23 Ezúton is köszönöm Bacsoni Tamás segítségét az egyenruhák azonosításában.

24 Lásd Magyarország és a hozzákapcsolt részek tisztai névtára 1845dik évre. Buda 1845. 279.

25 Karch Pál: Pest-Buda katonazenéje 1848-ban. Katonazenekarok és karmesterek. Bp. 1983. 12.

26 Istenes énekek mellyek sz. kir. Pest városa magyar gyalog őrhadának ünnepélyes zászlószentelésekor Rákos-mezején 1844-iki Nagy Boldogasszony napján ezrek ajkain zengedeztettek. Pest 1844.

27 Regélő – Pesti Divatlap, 1844. augusztus 25. 243.

28 Az Ignaz Franz schlawai plébános által 1766-ban szerzett, „Wir werfen uns darnieder” kezdetű miseének magyar fordítása („Ím, arcunkra borulunk”) 1785-től szerepelt a magyar katolikus egyházi énekeskönyvekben.

ünnepök hajnalán énekben istenhez emeljék magok módja szerint; azon ünnepen, mellyen ők életöket és véröket, esküvel ajánlják azon hon oltalmára, melly nékiek lelkiesmeretök szabadságát, a többi mellett, még az eskü pillanatában is illy felségesen őrzi. No hiszen számukra is volt mód rendezve, melly által ők is szívök nemzeties érzétét kiönthették volna; mert ki volt tűzve, hogy úr felmutatásakor, a Kölcsey nagyszerű hymnusa énekeltessék, mellyre a Nemzeti Színház énekkara az igazgatóságtól ki is volt kérve, de in loco et momento az énektől eltiltották őket, s így a hymnusnak csak zenéje játszattott a' zenekartól.”²⁹

A misét követően sor került a zászlószentelésre, amelyen Zichy Antónia betegség miatt nem tudott részt venni, így húga, Zichy Karolina egyedül látta el a zászlóanyai teendőket. A *Honderű* beszámolója kiemeli, hogy a grófnő díszmagyar öltözetet viselt: „A kedves grófné egy arannyal dúsan hímzett fehér selyem kelméjű magyar öltözetben jelent meg, fekete magyar főkötő[vel] és gazdag arany fátyollal. Fejékét s magyar vállát roppant értékű gyémánt ékszerek, nyakát pedig hat sor kitűnő szépségű keleti gyöngy díszíté. Aranyszövetű legfinomabb persiai cashmir, nemzeti színeinkből, függött le karjáról. A jelenlevő hivatalos vendégek mindnyájan díszes magyar ruhákban fénylenek.”³⁰

A mise befejeztével Luzsa Mihály altiszt az órserég lobogójával a grófnő elé lépett, aki két zászlószalagot kötött a zászlórúdra. A zöld, illetve vörös bársonyból készült szalagokon, amelyek a zászlóval együtt máig fennmaradtak, ezüsttel hímezve a zászlóanyák, Zichy Karolina és Zichy Antónia neve olvasható. Az utóbb egybevarrt szalagok másik oldalára a zászlószentelés dátumát hímezték. (5. kép)

a.

b.

5.a–b. kép

A zászlószalag két oldala. Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Zászlógyűjtemény, ltsz.: 0144/ZI.
(Szikits Péter felvétele)

29 Nemzeti Társalkodó, 1844. szeptember 13. 295.

30 *Honderű*, 1844. augusztus 17. 114–115.

Ezt követően az altiszt a püspökhöz lépett a lobogóval, aki megszentelte azt, majd sor került a szögbeverés rituáléjára, melynek során a püspök, a zászlóánya és a tisztek áldozatkészségük jeleként egy-egy általuk hozott „jótékonyági” szöveget vertek a zászlórúdba. Ezután Nádosy főkapitány átadta a lobogót a zászlótartói tisztséget viselő Kajdán Miklós pesti gombkötőmesternek, s rövid köszöntőt intézett az őrsereghez: „Vitéz polgártársaim! [...] Ez őrsereg alakulásának főcélja, mindennek, ami szép s jó, és a mellett a nemzetiségnek előmozdítsa. A jelenkor fiainak e hazában mindenekelőtt a nemzetiség buzgó előmozdítása által a múlt századok hanyagságát kell pótolniok...”³¹

Ezt követően az őrsereg esküt tett az V. Ferdinánd király iránti hűségre, a város védelmére és a zászló megőrzésére, majd köszöntők hangzottak el. Sámuel Alajos, az őrhad lelkesze beszédében találóan fogalmazta meg a ceremónia lényegét, miszerint „áldott királyunk szelíd kormánya alatt sikerült [...] nemzeti színben, nemzeti parancsszóra, nemzeti zászló alatt e nemzeti polgári őrhadat létre hozni.”³² Végezetül a püspök pápai áldást mondott a polgárkatonákra, s a *Te Deum* éneklésével és díszlövésekkel zárult az ünnepség.

A litográfia a ceremóniának azt a pillanatát örökíti meg, amint a főkapitány átnyújtja a lobogót a zászlótartónak. A püspök a kápolna-sátor előtt egy baldachin alatt áll, előtte Zichy Karolina látható, jobbján férjével, Károlyi Györggyel. A litográfia tehát meglehetősen pontosan, a kortárs beszámolóknak megfelelően ábrázolja az eseményt, így minden bizonnyal a helyszínen készült vázlat nyomán készült.

A pesti ceremóniához igen hasonló forgatókönyv szerint zajlott a győri „polgári nemzeti őrsereg” zászlószentelési ünnepsége 1846. július 26-án, amelyről a korabeli sajtótudósítások³³ mellett a Strohmayer Antal József (1825–1890) pozsonyi litográfus által kiadott emléklap alapján alkothatunk fogalmat. Az emléklapból a Hadtörténeti Múzeum és a Történelmi Képcsarnok gyűjteményében is található példány.³⁴ (6. kép) Strohmayer több hasonló katonai parádéről is készített könyvmotívot. 1841-ben a pozso-

31 Weil F.: A megújított i. m. 49.

32 Uo. 52.

33 Társalkodó, 1846. augusztus 6. 245.; Pesti Hírlap, 1846. augusztus 21. 120.; Religio és Nevelés, 1846. augusztus 6. 86.; lásd még: Ács Tibor: A reformkor hadikultúrájáról. Piliscsaba 2005. 62.

34 HM 16062/Kp, 16063/Kp; MNM TKCS, ltsz.: LTM 74.314 – utóbbi kettő körülvágott, felirat nélküli példány. Strohmayer már 1845-ben is készített egy emléklapot a győri őrsereg számára, amely a győri Széchenyi téren tartott díszszemléjüket ábrázolja. Felirata: „A Győri Polgári nemzeti Őrsereg első osztályának / József Csász. Kir. Fő Herceg, Országunk Nádora félszázad szolgálata ünnepélyére 1845-ik évi September 22-én történt első ünnepélyes kiállása / Rajzolta Strohmayer Antal Pesten, nyomtatta Walzel Ágost Frigyes Pesten.” (Honterus Antikvárium, 65. Könyv, kézirat, papírrégiség árverés, 2005. december 9. 156. tétel. Lásd <https://axioart.com/tetel/szabad-s-kiralyi-gyor-varosa-polgari-nemzeti-orsereg-elso-os> (letöltés: 2019. szept. 26.) A Hadtörténeti Múzeum képzőművészeti gyűjteményében még egy polgárőrségi emléklap található, amelyet Eduard Kaiser bécsi litográfus készített, s a temesvári polgári lövészkar 1844. október 27-i zászlószentelését ábrázolja (ltsz.: 1806/1973). (A Hadtörténeti Múzeum képzőművészeti gyűjteményében őrzött példányokra vonatkozó adatokat ezúton is köszönöm Szántó Nórának.) A Történelmi Képcsarnok gyűjteményében megtalálható továbbá a komáromi polgári őrsereg 1846-ban, Somssich Pál ezredessé választása alkalmából készült, ismeretlen litográfustól származó emléklapja (ltsz.: 1951/155).

6. kép

Strohmayer Antal József:
A győri polgári őrsereg
zászlószentelési ünnepsége
a Rákos-mezőn 1846. július
26-án. Akvarellal színezett
litográfia. Magyar Nemzeti
Múzeum, Történelmi
Képcsarnok,
ltsz.: LTM 74.314.

nyi polgári őrsereg az év május 31-i, Vásártéri díszszemléjéről készített, s adott ki egy nagyméretű (54 × 75 cm) litografált emléklapot.³⁵ A következő évben a pesti polgári őrsereg 1842. augusztus 24-én a Lánchíd alapkőletétele alkalmából a pesti Rakpiacon tartott parádéjáról készített egy szintén nagyméretű (55 × 72 cm) könyomatot.³⁶ Ezzel egy időben a budai polgárőrség számára is készített egy hasonló emléklapot, amely az őrsereg Szent György téri díszszemléjét ábrázolja.³⁷ Ebbe a sorozatba illeszkedik a győri polgári őrsereg zászlószentelési ünnepét ábrázoló litográfia is.

Az 57 × 70 cm méretű, akvarellal színezett könyomaton (krétalitográfián) lenn középben dedikációs felirat olvasható: „A GYŐRI NEMZETI ŐRSEREG 1SŐ ZÁSZLÓALJÁNAK ZÁSZLÓSZENTELÉSI EMLÉKEÜL/ 1846i nyárhó 26án Méltóságos Zichy Ferraris Sarolta grófnő született Strachan asszonyságnak mint zászlóanyának /mély tisztelettel ajánlja / Strohmayer Antal”

A győri őrsereg gróf Zichy-Ferraris Ottót (1815–1880) választotta meg őrnaggyá, aki később ’48-as honvédezredes lett. Zászlóanyának unokatestvére, Zichy-Ferraris Emánuel Manó (1808–1877) angol származású feleségét, Charlotte Strachant (1815–1851) kérték fel.³⁸ A képen a katonák sorfala által határolt tér közepén ők láthatók, míg a kép előterének jobboldalát hintójuk tölti ki, amelynek ajtaján az egyesített Zichy-Ferraris címer látható. Az őrsereg nemzeti színű trikolórjának egyik oldalán a „Győri polgári őrsereg első

35 Pozsony, Slovenská národná galéria, G 912.

36 MNM TKCS, ltsz.: T/2513. Lásd Széchenyi világai i. m. Nr. 48.

37 BTM Fővárosi Képtár, ltsz.: 3589. *Seenger Ervin*: Pest-budai látképek a tizenkilencedik századból. Bp. 2009. Nr. 632. Az emléklap feltehetően a budai őrsereg 1842. augusztus 22-én, Károly Lajos főherceg fogadása alkalmából tartott díszszemléjét ábrázolja. Lásd Hirnök, 1842. augusztus 29.

38 Az anglikán vallású grófné síremléke a Kálvin téri református templomban található.

zászlóalja”, másik oldalán – amint a litográfián is látható – a „HAZÁÉRT! / KIRÁLYÉRT!” felirat volt olvasható. A győri ceremónia során Sztankovits János győri püspök celebrálta a misét az erre a célra felállított sátorban. Az ünnepségen a pesti polgári őrsereg zenekara játszott Franz Morelly vezényletével, akinek alakja a kép baloldalán látható a Lipót-rend vállszalagjában.

A győri zászlószentelést ábrázoló litográfiának a Nemzeti Múzeumban őrzött, körülvágott, felirat nélküli példánya Hatvany Lajos (1880–1961) gyűjteményéből származik, aki irodalmi relikviák mellett elsősorban Rippl-Rónai-képeket és a régi Pest-Budát ábrázoló metszeteket gyűjtött. Ez utóbbiak 1975-ben a Magyar Munkásmozgalmi Múzeumba, majd onnan 1991-ben a Magyar Nemzeti Múzeumba kerültek, s ma a Történelmi Képcsarnok gyűjteményének részét képezik.

Hatvany Lajost különös szerelem fűzte szülővárosához, Budapesthez, amelyet két ízben is elhagyni kényszerült hosszú évekre, ám alapvetően ez a város volt életének színtere, majd halálának helyszíne is. Az író szenvedélyes érdeklődéssel fordult a város története felé, s különösen vonzotta a reformkori Pest világa. Ennek hatására született meg 1957-ben *Beszélő házak* című kötete, amelyben 19. századi írók pesti otthonait mutatja be, s egyúttal élményszerű várostörténetet is nyújt. A régi Pest krónikása a két világháború közötti időben kezdte el gyűjteni a pest-budai városképeket, alapvetően 1927–1938 között, miután hazatért párizsi emigrációjából, s mielőtt újból elhagyni kényszerült az országot. Rozsics István találó megfogalmazása szerint „Hatvany élete végéig gyűjtötte a Budapestre vonatkozó memoárokat, metszeteket, tárgyakat. Nemcsak szenvedélyesen élte Budapestet, de lelkesen tanulta is.”³⁹

Az író kezdetben budavári, Bécsi kapu tér 7. sz. alatti házában őrizte metszetgyűjteményét, ahol 1936 júniusában egy estélyen Bartók Bélát és Thomas Mannt is vendégül látta.⁴⁰ A bekeretezett metszetek java a ház lépcsőházának falán kapott helyet. (7. kép) Nem sokkal az után, hogy 1947-ben ismét hazatért, Hatvany Lajos az Újlipótvárosban lelt új otthonra: előbb a Pozsonyi út 38–40. sz. alatti Bauhaus ház (Dunapark-ház) egy második emeleti lakásába költözött, majd 1951-től ugyanott, a korábban Kéthly Anna tulajdonában álló hatodik emeleti, tetőteraszos lakás lett az otthona. Metszetgyűjteményének java bekeretezve a nappali és a dolgozószoba falain kapott helyet. Amint egy 1977-es fényképfelvételen látható, a győri emléklap – amelyet felirat hiányában Hatvany feltehetően pest-budai vonatkozású darabként tartott számon – a nappali falán függött, 19. századi pest-budai veduták mellett. (8. kép) Beke Albert irodalomtörténész Hatvany halála kapcsán így írja le egy korábbi látogatását az írónál: „De fokozta a megilletődöttségemet maga a lakás is, amelynek a közepét elfoglaló – s Dunára néző ablakú – hatalmas szoba telis-tele volt aggatva a régi Pestet és Budát ábrázoló rézkarcokkal és metszetekkel, s tömve volt könyvekkel. [...] Ebből a hatalmas könyvtár-szobából

39 Rozsics István: Hatvany Lajos beszélő háza. Új Írás 28.(1988) 8. sz. 89.

40 A Haladás című baloldali hetilap 1946. május 9-i száma „A báró” című cikke így írt Hatvany Lajos budavári otthonáról: „Háza, mely könyveknek, régi pesti metszeteknek, irodalmunk emlékeinek s egy alkotó szellem éberségének volt otthona, háza, hol József Attila s Thomas Mann volt a vendég, magábarogyott rom. Talán ezért nem hívják haza? Mert máshol nem jutna neki otthon?”

7. kép

Hatvany Lajos Bécsi kapu téri házában lépcsőházában, körülötte a régi Pest-Budát ábrázoló metszetekkel, 1935 k. PIM Fotógyűjtemény, ltsz. F.14912.

8. kép

Hatvany Lajosné Pozsonyi úti lakásának nappalijában 1977-ben. Koncz Zsuzsa felvétele a Film, Színház, Muzsika 1977/47. sz. számára. Petőfi Irodalmi Múzeum, Fotógyűjtemény, ltsz.: F.15052.

nyílt a dolgozó-szoba, ahol Hatvany feküdt. A szoba falát Kossuth- és Petőfi-kéziratok, Gyulai-fényképek díszítették, az íróasztalon pedig – üveg alatt – Gyulainak a Kisfaludy Társaság elnökségéről való lemondó levele volt elhelyezve. És – ha jól emlékszem – a falra fel volt függesztve Kossuthnak a fokosa is.”⁴¹

41 Beke Albert: Emlékezés és tanulmány Hatvany Lajosról. Alföld 12. (1961) 1. sz. 103.

Hatvany Lajos halála után özvegye, Somogyi Jolán (1902–1991) – Somogyi Béla újságíró lánya – egyben tartotta férje metszetgyűjteményét. 1974-ben a Magyar Munkásmozgalmi Múzeum vásárolta meg tőle a 160 darabból álló kollekciót, ám 111 metszet az özvegy haláláig letétként a lakásában maradhatott.⁴² A nagyrészt pest-budai látképeket ábrázoló 19. századi litográfiákból és néhány 17–18. századi rézmetszetből álló kollekció nagy mértékben növelte az intézmény képzőművészeti gyűjteményének jelentőségét, amint azt a múzeum gyarapodásáról szóló egykorú jelentés is hangsúlyozta.⁴³ A Hatvany Lajos-féle együttes ma is a Történelmi Képcsarnok részét képező ún. LTM képzőművészeti gyűjtemény egyik legértékesebb része, ugyanis számos ritka, a Képcsarnok régi gyűjteményében nem fellelhető, vagy egyenesen unikális, egyetlen példányban ismert metszetet tartalmaz. Ezen ritka litográfiák közé tartozik a győri zászlószentelést ábrázoló lap is.

NATIONAL FESTIVITY ON THE FIELD OF RÁKOS:
A COMMEMORATIVE BROADSHEET OF THE BANNER
CONSECRATION CEREMONY OF THE CIVIL DEFENCE
CORPS OF PEST ON 15 AUGUST 1844

Summary

The civil defence corps of the city of Pest was abolished after the Napoleonic Wars. Following the initiative of Vice-Mayor Lipót Rottenbiller the infantry regiment of the civil defence corps was re-established in 1844 on patriotic grounds, in order to increase the “decor and honour of the city”. The inauguration ceremony took place on the Field of Rákos on the eastern edge of the city on 15 August 1844 when the banner of the unit was consecrated and the members took the oath solemnly. Two months later an illustrated commemorative broadsheet was published by the lithographic publishing company of Ágost Walzel in Pest that depicts the scene of the festivity. A unique exemplar of the large size (42,5 × 62,5 cm) lithography is held by the Hungarian National Museum. The paper identifies the different participants of the ceremony represented on the on broadsheet on the base of contemporary accounts.

42 LTM 74.239–74.403. leltári számok; a metszetek mellett 5 db városképes fajansz tányér is a gyűjtemény részét képezte. A Legújabbkori Történelmi Múzeum (volt Magyar Munkásmozgalmi Múzeum) adattári anyagában, amelyet 1991 óta a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Adattára őriz, nem található akta a metszetgyűjtemény megvásárlásáról, csupán a letétként Hatvany Lajosné lakásában hagyott metszetek (LTM 74.239–74.349 ltsz.) jegyzéke maradt fenn.

43 „Képzőművészeti gyűjteményünk egyharmadát – mintegy 3500 darabot – az utóbbi öt évben gyűjtöttük. A korábbi évekhez képest a gyűjtés tervszerűbbé vált, a gyűjtemény szerkezete minőségi változáson ment át. Művészeti anyagunk a történelmi segédanyag jelleg helyett egyre inkább önálló értékű; a gyűjtemény több területen az országos művészeti múzeumokéval vetekedő sorozatokkal rendelkezik. Kiemelendő szerzemény Hatvany Lajos 160 darabból álló metszetgyűjteménye.” Szakács Margit – Szikossy Ferenc: Gyűjteményeink szervezete és gyarapodása. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Közleményei (1975) különszám. 24.

